

Vogelzang in tijden van stilte

STEVEN LOVATT

Vogelzang in tijden
van stilte

Uit het Engels vertaald door Ine Willems

DE GEUS



Oorspronkelijke titel *Birdsong in a Time of Silence*

– *An Awakening*, verschenen bij Particular Books

Oorspronkelijke tekst © Steven Lovatt, 2021

Nederlandse vertaling © Ine Willems en

De Geus bv, Amsterdam 2021

Omslagontwerp Anneke Germers

Omslagillustratie © Artis Bibliotheek, Allard

Pierson, Universiteit van Amsterdam

Illustraties binnenwerk © Katie Marland, 2021

ISBN 978 90 445 4470 1

NUR 320/430

Voor diegenen die gevangenzitten
en geen vogelzang kunnen horen.

Inhoud

1	Een bizarre lente	11
2	Een maand vol merels	25
2	Een maand vol merels	25
3	<i>De Stijgende Leeuwerik</i>	45
4	De winterkoning en zijn spreekgestoelte	63
5	Zomerzang	85
6	Kauwen in de schoorsteen	117
7	Gedonder bij de zonnewende	143
8	Vogelzang in het bloed	167
9	Licht in de duisternis	189
	Dankwoord	207

De fuchsiaboom

Stel dat de jager mijn merel vannacht pakte?
De dag bloeit al roze van over de zee
Word wakker, mijn merel, word wakker, word wakker!
En zing uit het fuchsiarood met me mee!

Manx volksballade



Huismus

I Een bizarre lente

Het is zes uur 's ochtends en nog donker als ik wakker word, die vierentwintigste maart 2020. Wetend dat de kinderen binnen de kortste keren op zijn, neem ik snel het besluit om een halfuur alleen-zijn in het park te stelen. Uit de verfijnde houtpatronen van de bomen en struiken die de helling bedekken, klinkt geritsel van dood blad en rusteloos geknap van twijgjes. Het duister is wakker en waakzaam; een *tik-tik* waarschuwt me voor een roodborstje dat zich onzichtbaar ophoudt in de bosjes, en het volgende moment verschijnt het beestje op het pad. Elke afzonderlijke beweging van de vogel, elke vleugelbeweging, elke draai, is kordaat en beslist, en toch is de algehele indruk er een van nerveuze twijfel. Nog een sprong om zijn as, en dan schiet hij terug in het duister. Van vlakbij barst een winterkoninkje los in gezang, de schelle triller net ruwe draad langs een vliegwiel. Het is koel, niet koud, en het ruikt heerlijk naar aarde en mos. Met elke seconde zie je het licht bijna de lucht in stromen naarmate de zon tegen de kim op kruipt.

Commotie in de schaduwen van de boomkruin: een merel komt met een rotgang en veel kabaal omlaag alsof er een

stuk van de schaduw van een woedende massa is losgeschoten en de vorm heeft aangenomen van een vogel, die nu in alerte onbeweeglijkheid op de enorme beukentak zit waaronder ik me stilletjes tegen de stam druk. Hoewel ik alleen zijn silhouet zie, als een gitzwarte kartonnen vorm tegen het viltige donker van het bos, is hij duidelijk gegagiteerd. Hij schiet heen en weer over de tak, vouwt zijn vleugels uit en weer in, en houdt zijn kopje nu links dan rechts scheef in antwoord op iets waar ik geen weet van heb. Na een paar tellen lijkt de innerlijke strijd gestreden, en wanneer de eerste bleke stralen de kleuren van de boom wakker roepen heft hij zijn kopje en laat een stille fluisterzang horen. De lente is begonnen.

De dag voor mijn vroege wandeling in het park legde de premier het openbare leven stil op een manier die de wereld zoals we die kenden volledig veranderde. Reizen was verboden, scholen gingen dicht en de hekken van speelpleinen op slot, cafés en pubs sloten de luiken en huisartspraktijken werden met waarschuwingen beplakte forten waar je alleen nog per telefoon binnenkwam. Een nieuw beest, een microscopisch klein beest met de naam COVID-19, ging sneller dan de immer wakende media konden volgen de wereld rond. En het beest mocht dan voor het blote oog niet te zien zijn, het zaaide al net zo effectief angst als de gemiddelde draak in een volkssprookje. Niemand wist waar het was, maar het nam zijn eerbewijzen van angst en stilte desalniettemin in

ontvangst. En zo kwam het dat op last van de overheid het normale leven werd opgeschort.

Waar ik woon was de naleving onmiddellijk en totaal. Alle verkeersruis viel weg, zodat je in de lege straten het zwerfvuil langs het plaveisel kon horen schuren. Als teken van hoop verschenen er door binnengehouden kinderen geschilderde regenbogen voor de ramen. De kinderen zelf waren nergens te bekennen. Het voelde niet zozeer als een ramp, maar meer als een nasleep, alsof negen tiende van de bevolking van de ene dag op de andere was verdwenen. Verlegen om woorden voor wat er gebeurde vielen zowel tv-persoonlijkheden als Jan met de pet terug op een oorlogsvocabulaire van ‘discipline’ en ‘solidariteit’. De bevreemding werd nog tien keer sterker door de moeilijkheid om deze lockdown te rijmen met de plotse intrede van de mooiste lente sinds mensenheugenis. Kalme, warme dagen na een lange winter vol storm en regen. Lentebloemen kwamen op, magnolia’s haalden hun menora’s tevoorschijn, en terwijl in de supermarkten in rap tempo de voorraden pasta, gist en wc-rollen van de schappen verdwenen, verzamelden een paar centimeter onder het vochtige, milde aardoppervlak wonderbaarlijke geuren en kleuren zich voor een uitbundige tentoonstelling.

Maar het meest van al drong ineens de vogelzang door. Eerst wat aarzelend en haperend, maar tegen eind maart was de lucht ervan doortrokken. Nu, zonder gemotoriseerd verkeer om de muziek te smoren, bracht een hoog en laag uit-

gezonden medley van getjilp, gekwetter en gekweel tuinen tot leven en weerkaatste van voorgevels, dichtgetimmerde winkels en saaie bulksilo's. Sommige vogelgeluiden hoor je het jaar rond, en die zijn het gemakkelijkst te herkennen. Iedereen kent het gekras van kraaien, en je hoeft niet aan de kust te wonen om het gekrijs van een meeuw thuis te brengen. Maar met de ontwakende lente kwam moeilijker te plaatsen vogelzang. Soms klinkt het als een stuiver die over een gepolitoerd tafelblad stuitert. Andere keren alsof je in het voorbijgaan een windgong hoort. Of als een sprenkeling van tonen als water uit een fontein, maar dan eentje die met horten en stoten gaat alsof de waterdruk niet constant is. Naarmate de lockdown voortduurde groeide de nieuwsgierigheid naar die geluiden, en mensen tuurden van balkons omlaag of liepen de tuin in om te zien wie ze maakte. En ik kon mijn voordeel doen met de mazzel dat ik in een groen kustplaatsje woonde en dat ik, binnen de grenzen van de toegestane dagelijkse buitenactiviteit, mijn interesse in vogels nieuw leven kon inblazen nadat die door ouderschap en werk naar de marge was verdrongen.

Ik begon met vogelkijken toen ik zeven was en al verscheidene kort-maar-hevige liefdes achter de rug had voor auto's, dinosaurussen, ruimtevaart en oorlogsvliegtuigen. Waarom de vogelfase is gebleven weet ik eigenlijk niet, waarschijnlijk vanwege mijn ouders, die mijn interesse aanmoedigden en er zelf algauw door aangestoken werden. Dat was in Birmingham, niet de meest ideale plek om vogels te

kijken, zou je denken, maar we woonden een halfuur lopen van een natuurgebied vandaan, en daar ging ik na school of in het weekend heen met mijn vader of, steeds vaker, in mijn eentje. Ik stortte me met dezelfde nerdy overgave op die hobby als waarmee ik me eerder op auto's en vliegtuigen had gestort, en rond mijn twaalfde herkende ik de meeste Britse vogels van zien en horen. Dat kennisarsenaal vulde ik aan met de soorten die we op tripjes buiten de stad of naar het strand tegenkwamen, met een fanatisme dat zo rond mijn achttiende een piek bereikte en eigenlijk nooit helemaal is verdwenen, al had ik er de jaren erna steeds minder tijd voor. Maar deze lente, waarin ik zonder werk zat en tijd had om te kijken en te luisteren, en misschien ook als bijverschijnsel van de verbijsterende verschuiving van prioriteiten die het hele land in haar greep leek te hebben, leefde mijn nieuwsgierigheid naar vogels ineens op.

Vogels mogen dan overal zijn, ze beter leren kennen is niet altijd eenvoudig. Vaak zijn ze natuurlijk erg klein, en terwijl de een zichzelf brutaalweg laat zien, blijft de ander schuw uit het zicht. En sommige lijken vreselijk veel op elkaar. Ze uit elkaar houden is een kwestie van ervaring, en ook dan vergis je je snel. Verschijning koppelen aan roep en zang maakt het hele identificatieproces stukken gemakkelijker en is van zichzelf al een bron van voldoening, maar ook dat kan lastig zijn omdat je sommige vogels vaker hoort dan ziet. Op honderd meter is een veldleuwerik amper te zien, maar zijn getierelieer hoor je van een

kilometer afstand, en de zwaluwen die hoog boven de stad door de lucht scheren zijn voor de zintuigen soms weinig meer dan een schel kreetje.

Maar terwijl de lockdown overliep in april en de pandemie haar greep verstrakte en het nationale humeur nog donkerder werd, bleek uit persoonlijke gesprekken en uit een groeiende stroom kranten- en internetartikelen dat duizenden mensen op de Britse eilanden en daarbuiten zo betoverd raakten door vogelzang dat ze er meer van wilden weten. Het geluid van lijsters, mezen en vinken – melodieus en mooi, of monotoon en irritant – kwam op de zachte bries door open ramen naar binnen, en we vroegen elkaar ernaar, namen het op met onze telefoon of maanden familieleden tot stilte en vroegen hun te komen luisteren. En zelfs al had je het raam gesloten tegen motormaaiers, de kinderen van de burens of opdringerige bromvliegen, dan nog drong vanaf hekken en schoorstenen het uitzinnige getuit van merels dwars door de muren, net als het diepe gekoer van houtduiven vanaf hoge kabels, die een zagende jengel voortbrachten als de grote vogels opstegen.

De COVID-19-pandemie raakte het noordelijk halfrond precies op het moment op de natuurkalender dat de vogelzang na de stille eenzame winter op volle kracht losbarst. Miljoenen opgehokte mensen, jong en oud, hóórden die vogelzang niet zomaar, ze lúísterden er, misschien wel voor het eerst, ook echt naar. En net zomin als de muren was de geest bestand tegen die oeroude liedjes die misschien al

sinds de steentijd niet waren veranderd: tegen de emotie en beïnvloeding, tegen de verrukking en het déjà vu, tegen jeugdherinneringen, tegen misschien wel de kindertijd van onze hele soort. Nog afgezien van het genoegen dat vogelzang biedt, ligt er een wonderlijke troost in besloten. Wat de vogels ‘ermee willen zeggen’ is aan de wetenschap, maar wat vogelzang óns zegt, wat we door onze aders voelen stromen, is dat we niet alleen zijn, dat het niet erg is om een poosje op een zijspoor van de tijd te zitten, en dat het niet erg is om niet te praten. Dat het prima is om gewoon stil te zijn en te luisteren.

En terwijl de nationale economie – de hele consumptie- en entertainmentmachinerie – bijna helemaal tot stilstand kwam, nodigde de afbraak van de dagelijkse routines ook uit tot een nieuw bewustzijn van de seizoenskringloop die onophoudelijk zijn eigen patronen volgt, al zijn we er blind voor en al passen de patronen zich aan een steeds grilliger klimaat aan. In deze bizarre lente stelde ik mezelf meermaals de vraag die ik ook van anderen hoorde: hoe kijken we straks op deze tijd terug? Als een jaar van angst en narigheid, toen we onze dierbaren niet konden bezoeken, toen de dood onverwachts toesloeg, toen mensen gemaskerd over straat gingen en met een boog om hun vrienden heen liepen? We zitten er nog te dicht op om te kunnen zeggen welke verhalen en welke emoties eruit zullen springen. Maar zelfs op de grimmigste dagen is het niet ondenkbaar dat de herinnering aan deze lente ook een andere kleur krijgt, als

de tijd dat we de vogels hun lied hoorden inzetten en daar-
door de waardering terugvonden voor iets noodzakelijks
dat we in onze haast en vaart aan de kant hadden geschoven.

Me ervan bewust dat ons maar één uur buitenactiviteit is
toegestaan, trek ik de deur achter me dicht voor een wan-
deling in het dichtstbijzijnde park. Ik ga niet langs de grote
weg maar neem het steegje achter de huizen, waar de lucht
van pollen en vossen opstijgt van de bloemen die door de
zon uit het puin aan weerskanten van een gebarsten asfalt-
strook tevoorschijn zijn geroepen. Valeriaan, blauwkussen
en vergeet-me-nietjes, en een handvol andere waarvan ik
de naam niet weet. Eén muur is bijna over de volle lengte
behangen met piepkleine bloemetjes van een ongekend
hoopvol paars. Net als zoveel mensen tijdens de pandemie
heb ik nieuwe paden ontdekt, mentale en materiële. Nu de
dagelijkse routines op hun kop staan, grijpen sommigen
wanhopig om zich heen naar bezigheden. Voor anderen
is de door krappe kanalen van werk en plicht geperste,
gedachteloze stroom dagelijks leven vertraagd en aange-
naam uitgewaaierd in delta's van nietsdoen, verstilling en
reflectie. De formule is simpel en onontkoombaar: als je je
op andere dingen richt, ga je ook anders denken. Hier ligt
vast een kans dat er iets goeds voortkomt uit deze tijden
van onzekerheid en verdriet.

Je hoort weleens – en het is niet moeilijk te geloven – dat
onze gedachten en reacties nog nooit zo massa-geprodu-

ceerd en voorspelbaar zijn geweest, dat ze steeds minder voortkomen uit een eigen beleving van de wereld en steeds meer uit een opzettelijk beperkte, maar eindeloos aangevulde voorgekauwde keus: prefabricaten, afkomstig uit de vergaderkamers van zakengiganten, uit chatrooms en uit trollenfarms; dat onze ideeën worden gemanaged en dat het steeds moeilijker wordt om buiten de patronen te denken waartoe we worden verleid. Maar zo is het niet altijd geweest. Als kind speelde ik met mijn zusje en onze vrienden in de steegjes achter onze doodlopende straat, en als ik alleen was bracht ik hele middagen zoek langs zijsporen en in het achterland van de verbeelding. Ik werd een Ford Capri, een jachtluipaard, een torenvalk, een MIG-29. Ik maakte niet aan te raden medicijnen van plantonderdelen. Ik tekende eindeloos kaarten van verzonnen eilanden, en bij de zondagslunch hielden mijn afwezige kauwbewegingen gelijke tred met het weinig energieke getjilp van de mussen buiten. Nu, op eenzame lockdownwandelingen, nodigen vergeten wegen uit tot nieuwe verkenning, en tref je soms tussen het onkruid en in de uithoeken van je geest een schat aan verrassingen en herinneringen.

Onder het lopen let ik op en ik krijg er besef voor terug. De bomen zijn als nieuw en onwaarschijnlijk mooi. Veel hebben al jong blad – nog maar net uit de krul, nog een beetje vochtig en harig – in onrijp groen, zilverig groen en gesuikerd mintgroen. Aan het einde van de straat biedt een rode beuk onderkomen aan onze plaatselijke kauwenbende.

Van mij trekken ze zich niks aan, maar wanneer er boven hun koraalrode daksparren een raaf overvliegt houden ze hun kopje met de schoenlepeltekening scheef en barsten los in een kakofonie van gekwetter en getokkel. Een doorzichtige rups komt van een lage tak van een van de gesnoeide bomen in de berm abseilen, en onwillekeurig draai ik mijn hoofd mee met het dopplereffect van een langsvliegende bij.

In het park wordt volop gezongen, en ik doe mijn ogen dicht om beter te kunnen horen. De afgelopen honderd jaar zijn onderzoekers zich gaan verdiepen in wat de geluiden nu eigenlijk betekenen voor de vogels, en bij sommige soorten heeft zorgvuldige observatie geleid van giswerk naar een begin van kennis. Het ene geluid is, nogal voor de hand liggend, bedoeld om te waarschuwen voor roofdieren, het andere houdt verband met paringsrituelen en vertoon. Al herken je maar van een paar vogelsoorten de roepen en zangen, dan verrijkt die onthulling van een bijna vergeten grammatica van de realiteit je begrip van de wereld al, alsof er, net als wanneer je bij zo'n perspectiefpuzzel je focus een beetje verandert, een vorm verschijnt in wat een betekenisloos patroon had geleken. Eenmaal bekend, dan zinkt dat nieuwe begrip af in het onderbewuste, zodat je instinctief, wanneer je op een of ander bewustzijnsniveau een alarmroep registreert, opkijkt om te kijken welke kat of kraai de commotie veroorzaakt, al ben je bezig aan de afwas terwijl je naar de radio luistert.

Andere aanwijzingen zijn visueel: als een sperwer vanuit

het bos op de stad aan wiekt, dan zwermen de plaatselijke duiven in onrustige kringen die nu eens donker, dan weer zilverig flitsen, ‘net luchtsardientjes’ zoals mijn buurman zegt. Die werveling dient om de roofvogel in de war te brengen, en als je dat eenmaal weet, is er in je begrip van de wereld een nieuwe link gelegd: de volgende keer dat je de duiven zo ziet wervelen, speur je onwillekeurig de hemel af naar de havik. Het heeft niks te maken met het wijdverbreide beeld van vogelaars die de soorten van hun lijstje vinken om ze maar gezien te hebben; het gaat om het diepere besef dat overal om ons heen dingen betekenis hebben, en dat wij daar ook onderdeel van zijn.

Maar dit besef is niet louter een kwestie van logische gevolgtrekkingen, omdat vogelzang en -roep ook diep vanbinnen bij de individuele menselijke luisteraar een gevoelige snaar kunnen raken. Een roep heeft niet alleen een functionele betekenis voor de vogel die hem uitbrengt en voor de vogels die hem begrijpen, hij scheidt ook een emotionele sfeer die door mensen kan worden opgevangen. Roep en antwoord bestrijken een verscheidenheid aan frequenties, en de ene spreekt meer tot de ziel dan de andere. Zelfs in een helder junizonnetje kunnen de sombere strofen van een roodborstje een peinzende stemming tweebrengen, en wie heeft zich nooit belachelijk opgevrolijkt gevoeld door het malle gesnater van de eenden in het park? Sommige vogelgeluiden lijken het vermogen te hebben om kortsluiting in de tijd te veroorzaken en voeren je regelrecht terug naar

je jeugd, waardoor ze korte metten maken met tijdsduur en je verlossen van de tirannie van de klok, voor zover dat mogelijk is in een cultuur die van zichzelf denkt dat ze heeft afgerekend met mythen en fabeltjes. Ik wil maar zeggen dat je, alleen door te gaan zitten en naar vogels te luisteren, landschappen van de ziel ontdekt waarvan je het bestaan was vergeten of die in de haast en het kabaal van het dagelijks leven ondergesneeuwd zijn geraakt. Als je het liever niet over de ziel hebt, kun je het ook anders noemen, een of andere nieuwerwetse elektrochemische prikkel. Maar hoe je de beleving ook noemt, die is ronduit mystiek en volslagen alledaags tegelijk.